

Jurjen Zeinstra

Snoepgoed in verleidelijke kleuren

het blok vanuit de Nic. Beetsstraat.

het blok en tempeltje vanaf het Borgerplein.

het interieur van een peuterspeelruimte.

1. Een deel van de voorbereidingen voor dit stuk zijn door Max Visser verricht.
2. *De Architect* 14/83/9 blz. 58-63.
3. Zie voor een uitgebreide analyse: L. van Duin, '(Dis)kontinuiteit van het moderne', in: *Architektonische Studies* nr. 1'.

Het kinderdagverblijf Borgheem van Soeters¹

Sjoerd Soeters is iemand die in geen enkel overzicht van jonge Nederlandse architecten zal ontbreken. Het beeld van zijn gebouwen wijkt af van wat er jarenlang in Nederland te zien was. Zijn architectuur sluit aan bij wat er in het buitenland al langer en in grotere getale dan hier gemaakt wordt. In de pers wordt zijn werk, nadat het als 'postmodern' herkend is, vaak met termen als 'vrolijk' en 'feestelijk' afgedaan.²

In 1983 werd het kinderdagverblijf Borgheem voltooid, een project van Soeters in de Amsterdamse Kinkerbuurt.

In dit artikel wil ik proberen dat gebouw te analyseren door het nader te bekijken met behulp van een ordeningsprincipe, dat in het werk van Soeters duidelijk te herkennen is. Aan de hand van hetgeen dit principe beoogt en hoe het in het kinderdagverblijf terug te vinden is, wil ik dan ook mijn kritiek formuleren. Omdat ik me tot dit thema wilde beperken heb ik bewust een aantal andere aspecten, zoals het proces van de stadsvernieuwing of de pedagogische opvattingen over kinderopvang, buiten beschouwing gelaten.³

Korte uitleg van 't plan

In het nieuwbouwwijk van de Amsterdamse Kinkerbuurt heeft Soeters een groot aandeel gehad in het ontwerp van een U-vormig bouwblok tussen de Kinkerstraat en de Borgerstraat. Een belangrijk onderdeel van dit plan is het kinderdagverblijf dat voor een deel in de onderste twee lagen van een blok woningen gevestigd is en voor een deel in een zelfstandig, tempelachtig bouwsel op het binnenterrein. Zo'n 80 kinderen vinden hier onderdak, waarbij ze naar gelang leeftijd en verblijfsduur in groepen zijn opgedeeld. Elke groep heeft een zelfstandige 'woon'-ruimte, die via een alles verbindende speelstraat met de andere ruimtes in verbinding staat.

Analyse

Het stedenbouwkundig plan, zoals dat door de gemeente voor dit deel van de Kinkerbuurt is opgesteld draagt een zekere dubbelzinnigheid in zich. Enerzijds is er gestreefd naar de reconstructie van de oude structuur der gesloten bouwblokken, maar aan de andere kant wilde men toch woningen die aan de bekende CIAM-eisen betreffende lucht en licht zouden voldoen. Dubbelzinnig is ook het karakter van het Borgerplein: het is een aan de straat gelegen openbare ruimte, maar tevens het binnengebied van het U-vormige bouwblok.

Soeters probeert in zijn uitwerking van het U-vormige blok deze contradictie te versterken. Hij geeft het blok een monumentale, strakke buitenkant en een veel plastischer, rommelige binnenkant met balkons, serres en trappen. Boven deze rommelige binnenkant plaatst hij echter een enorme 'kroonlijst' van

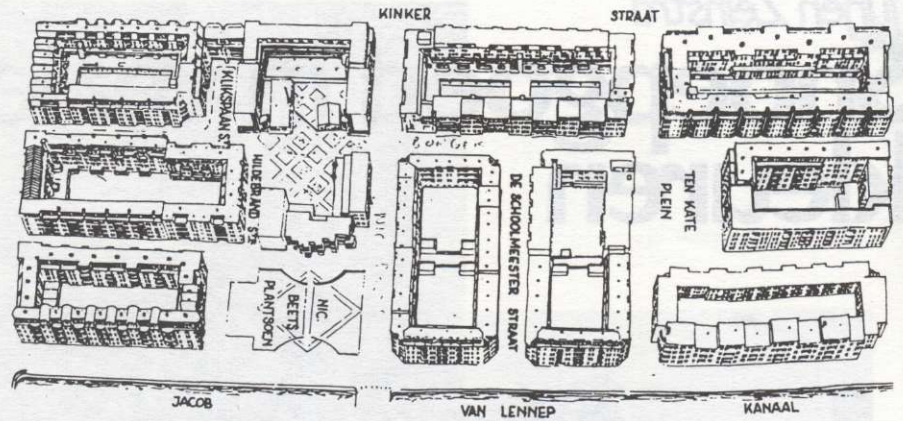
'lichtgekleurd baksteen, die over het gehele blok doorloopt en aan beide zijden in een schijf eindigt, die ook nog even uitsteekt. Tezamen met een diagonaal lopend patroon in de bestrating en enkele gekromde bomenrijen moet hiermee het plein z'n openbare karakter krijgen. Dit blijft bij een poging, te meer ook omdat het plein aan de zuidkant op onduidelijke wijze begrensd wordt door de willekeurig gevormde, gesloten achterkant van het al eerder gebouwde buurthuis.

De scheiding, die er in het programma is, tussen twee groepen kinderen met verschillende haalen breng-tijden heeft Soeters aangegrepen om het kinderdagverblijf in twee geheel verschillende, zelfstandige bouwmassa's onder te brengen: de peuters zijn in het bouwblok ondergebracht, terwijl de baby's en de kinderen voor de buitenschoolse opvang in een 'tempeltje' op het binnenterrein gehuisvest zijn. In een eerder ontwerp van Soeters is het tempeltje ook nog in een hoek ten opzichte van het bouwblok geplaatst, waardoor het zich nog meer verzelfstandigt van het bouwblok. Door de kosten die de uitvoering van deze hoekverdraaiing met zich mee zou brengen, is het tempeltje uiteindelijk toch keurig evenwijdig aan het bouwblok binnen de rolijnen komen te staan, nog vrij dicht op het bouwblok. Als gevolg hiervan is het inganggebied van dit gebouwtje een ongelukkige, krappe steeg geworden, die door Soeters dapper een 'verstedelijking op microniveau' genoemd wordt.⁴ Het valt hier op hoe betrekkelijk eenvoudig Soeters in staat is om op een beslissing over de ordening der bouwmassa's terug te komen. De zelfstandige plaatsing van het tempeltje t.o.v. het blok is blijkbaar niet van een zodanig belang dat het schrappen van de hoekverdraaiing tot een ander ontwerp leidt. Het lijkt of Soeters een dubbelzinnige houding inneemt ten aanzien van de autonomie van het tempeltje en het blok. Vanaf de openbare weg komen de twee gebouwen nog zelfstandig over, maar gezien vanaf de ruimte van het U-vormige blok doen de serre's, die tegen beide gebouwdelen geplaatst zijn, ze toch weer samenklonteren.

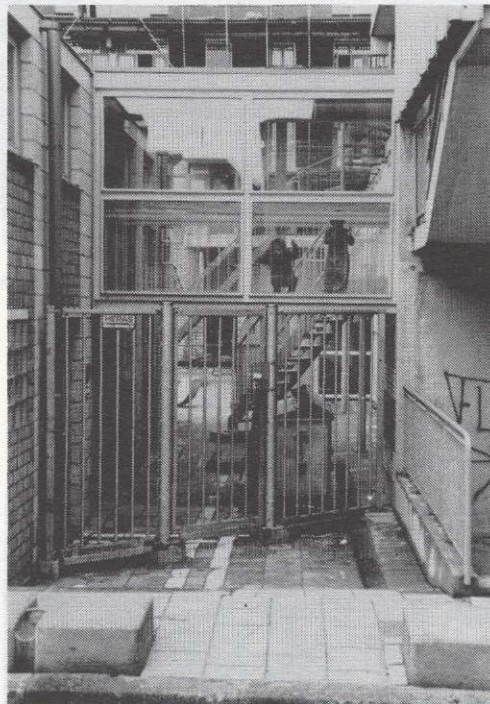
Ook bij de uitwerking van het 'tempeltje' is niet naar één omvattende ordening gestreefd, al doet de min of meer symmetrische plattegrond dit wel vermoeden. Soeters heeft een verschil aangebracht tussen de benedenverdieping die steenachtig is en forse betonnen kolommen heeft, en de bovenverdieping met een lichte houten dakconstructie.

In het blok zijn in de traveeën van de erboven gelegen woningen de peutervertrekken ondergebracht. De verschillende elementen, die tot de inrichting van deze vertrekken behoren, zoals wastafel, klimtoren en opgehangen zandbak, zijn als losse elementen in de ruimte geplaatst en behouden door een eigen vormgeving, materiaal en richting hun zelfstandigheid. Door de wisselende rangschikking van deze elementen krijgt elk peutervertrek z'n eigen karakter.

Ook bepaalde kleine onderdelen, zoals het kastje met de telefoon in de peuterruimte, zijn als zelfstandige eenheden behandeld en hebben een specifieke vorm gekregen. Er is bewust geen poging gedaan om deze details uit een groter geheel af te leiden of op elkaar af te stemmen: zo is er bij de opgehangen zandbakken felgekleurd plexiglas naast hout in zachte pasteltinten toegepast.

vogelvlucht van stedenbouwkundig plan.

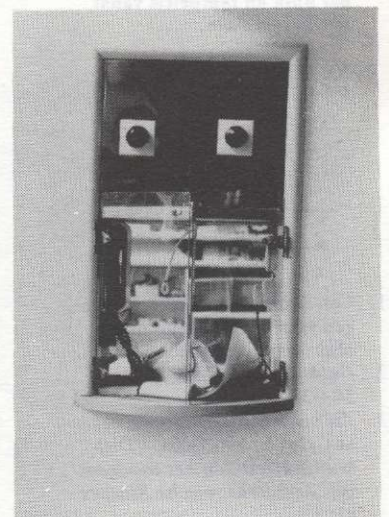
het inganggebied van het tempeltje.

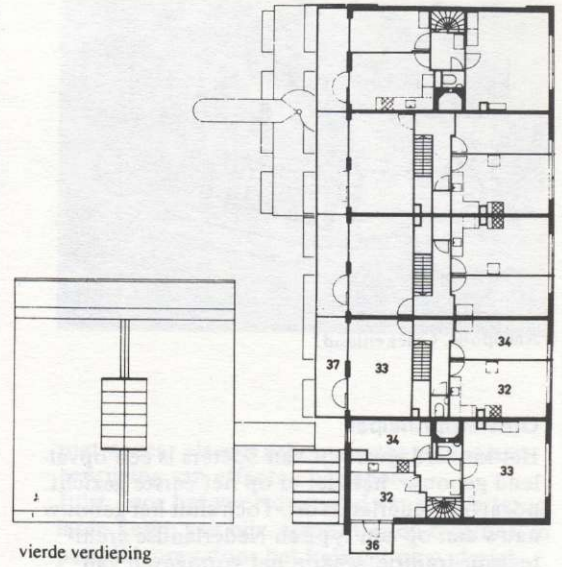
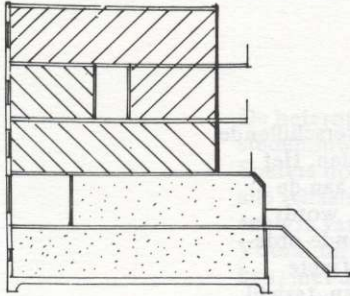
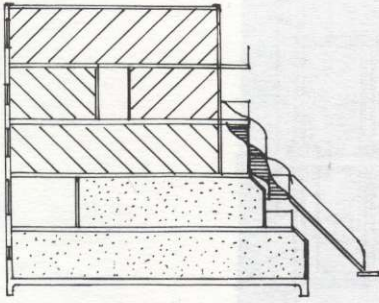
citaten uit het Moederhuis (trappen achterzijde)

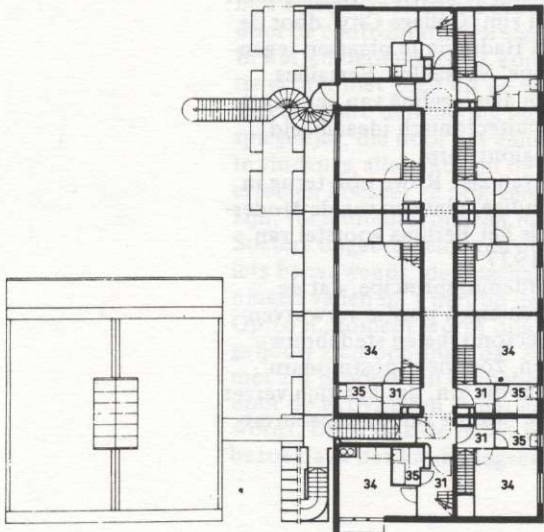
4. Interview met Soeters, 23 mei '84 te Amsterdam.

kastje met de telefoon.

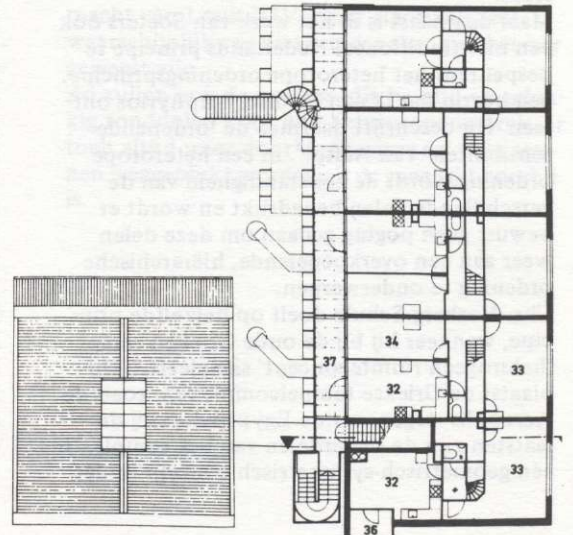

vierde verdieping

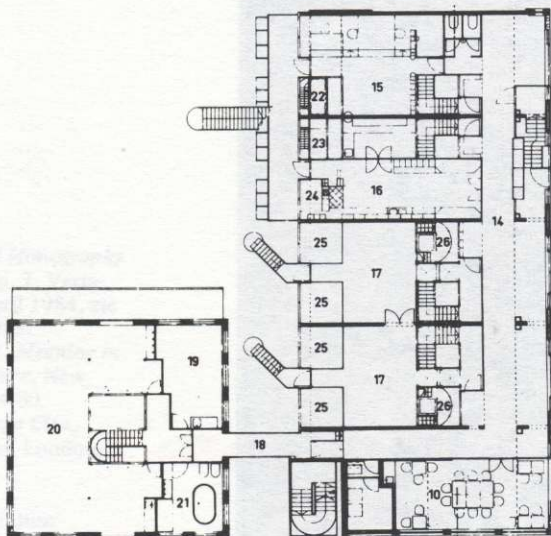

derde verdieping

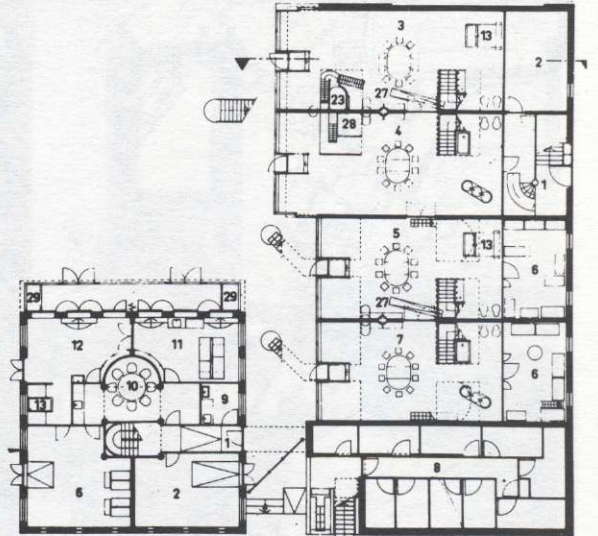

tweede verdieping

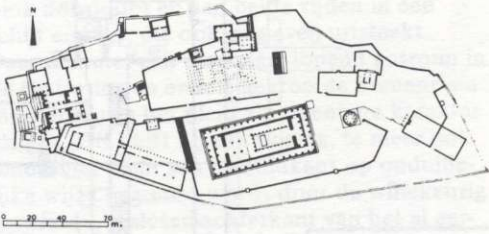
- 1 ingang
- 2 berging
- 3 halve-daggroep, jongsten
- 4 halve-daggroep, oudsten
- 5 hele-daggroep, jongsten
- 6 slaapruiimte
- 7 hele-daggroep, oudsten
- 8 berging, woningen
- 9 wasruimte
- 10 ruimte leidsters
- 11 slaap/speelruimte
- 12 speelruimte
- 13 aankleedtafel
- 14 speelgang
- 15 kantoor
- 16 keuken
- 17 speelbalkon
- 18 brug
- 19 werkplaats
- 20 huiskamergroep
- 21 badkamer
- 22 speeltoren-trampoline
- 23 speeltoren-zandbak
- 24 kinderkeuken
- 25 vide
- 26 zandbak
- 27 glijbaan
- 28 speeltoren
- 29 box/speelhuis
- 30 schommelwieg
- 31 ingang
- 32 keuken
- 33 woonkamer
- 34 slaapkamer
- 35 badkamer
- 36 balkon
- 37 terras

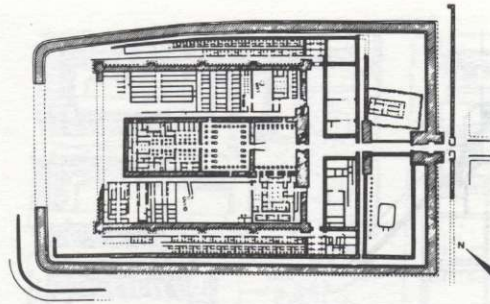
eerste verdieping

begane grond

Acropolis, Griekenland.

tempelcomplex te Medinet Habu, Egypte.

Ontwerpprincipes

Het kinderdagverblijf van Soeters is een opvallend gebouw: het ziet er op het eerste gezicht nogal on-Nederlands uit. Toch sluit het gebouw nauw aan op een typisch Nederlandse architectuur-traditie, waarin het vormgeven van 'plekken' een sterke nadruk heeft. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er zulke letterlijke citaten uit het Moederhuis van Van Eyck aan te wijzen zijn, zoals de stalen trappen aan de achtergevel en de vele spiegeltjes in het interieur.

Maar daarnaast is in het werk van Soeters ook een niet-traditioneel Nederlands principe te bespeuren: het heterotopie ordeningsprincipe, een begrip dat ik aan Dimitri Porphyrios ontleen. Hij beschrijft daarmee de 'ordenende sensibele' van Aalto.⁵ In een heterotopie ordening wordt de zelfstandigheid van de verschillende delen benadrukt en wordt er bewust geen poging gedaan om deze delen weer aan een overkoepelende, hiërarchische ordening te onderwerpen.

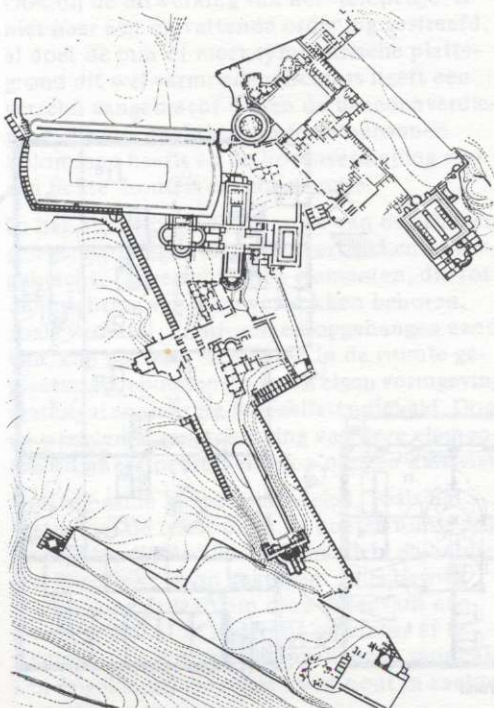
Chr. Norberg Schulz doelt op hetzelfde principe, wanneer hij bij de oude Grieken een 'heterogeen ruimteconcept' signaleert.⁶ Hij plaatst de Griekse tempelcomplexen, zoals de Acropolis tegenover de Egyptische: bij de laatsten zijn de onderdelen van het complex in één geometrisch-symmetrisch concept onder-

gebracht, terwijl bij de Grieken de verschillende tempels hun individualiteit behouden. Het belang, dat in de Griekse Oudheid aan de eigenwaarde van plaats, de 'topos', wordt toegekend, sluit een aloverkoepelende ordening uit: dan zou namelijk een abstracte, algemene Orde weerspiegeld worden, terwijl in de Griekse godsdienst, met z'n archetypische, individuele goden, dit juist ontbreekt. Colin Rowe tracht het heterotopie principe een actuele betekenis te geven.⁷ Hij illustreert het verschijnsel in zijn 'Collage City' door de 'heterotopie' Villa Hadriana te plaatsen tegenover het 'homotopie' Versailles. Versailles vormt als park een afspiegeling van een maatschappelijk en architectonisch ideaalbeeld, een utopisch totaalontwerp.

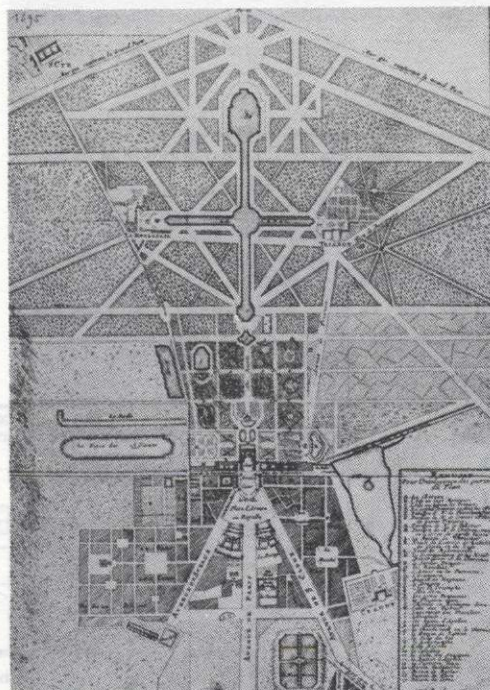
Een dergelijk streven ziet Rowe ook terug in de (stedebouwkundige) plannen van de Moderne Beweging, zoals het Berlijns voorstel van Hilberseimer uit 1927.

Het heterotopie ordeningsprincipe, dat de laatste decennia een eigen positie verworven heeft in de architectonische en stedebouwkundige concepten, zou men 'postmodern' kunnen noemen, in die zin, dat het zich verzet tegen de 'moderne' utopie van de allesomvattende ordening.

Villa Hadriana.

Versailles.

De heterotopie wordt meestal als een stedenbouwkundig ontwerp-principe getoond. Soeters doet een poging om dit principe op alle schaalniveaus te hanteren, zoals uit de analyse van het kinderdagverblijf blijkt. Vooral bij de inrichting van de peutersvertrekken, met de losse, zelfstandige onderdelen, wordt dit duidelijk. Hier is een duidelijke overeenkomst met de Villa Hadriana te herkennen. Er is echter ook een wezenlijk verschil. In de Villa Hadriana bezitten de gebouwen hun eigen, vanzelfsprekende ordening, waardoor de confrontatie een eigen kwaliteit krijgt. In het kinderdagverblijf komt deze confrontatie echter niet goed uit de verf. Hier eist de spectaculaire detaillering met kleurtjes en spiegeltjes, die door het gehele gebouw terug te vinden is, alle aandacht op en leveren al deze effecten hoezeer ze ook verschillend willen zijn, toch uiteindelijk één beeld: een kermis. Soeters ongebreidelde ontwerpwoede heeft iets benauwends: de opgehangen kinderteekeningen vallen in 't niet bij de bonte inrichting. Op zo'n moment wordt duidelijk dat het gebouw zich opdringt, dat Soeters datgene met z'n gebouw wil oproepen, wat in feite door de activiteiten in het gebouw bepaald wordt. Dit is ook de reden waarom je, na een bezoek aan het kinderdagverblijf, dit gebouw

niet zozeer als een gebouw maar als een aanreiking van effecten herinnert. Juist door het voortdurend dwangmatig terug laten keren van bijv. spiegeltjes en tegeltjes in pastelkleuren door het hele gebouw, dreigt Soeters het principe van de vrije, ongedwongen heterotopie ordening aan te tasten. Maar ook de vrijheid van de heterotopie is maar betrekkelijk. Versailles is weliswaar als homotoop complex een uitdrukking van de absolute vorstelijke macht van Louis XIV, maar Hadrianus zal waarschijnlijk een niet minder absoluut heerser geweest zijn. Zo zullen ook de peuters, die bevrijd en gelukkig rondlopen door hun heterotopie vertrek, er toch altijd weer door de 'heersende' volwassenen weggeplukt worden als de speeltijd voorbij is.

5. Uit: *Architectural Monographs* 4, London 1978, p. 7. Vertaling: E. Pasveer april 1984, zie elders in dit nummer.
6. C. Norberg-Schulz: *Meaning in Western Architecture*, New York 1975, blz. 44-80.
7. Colin Rowe: *Collage City*, Cambridge Mass. en London, 1978.

Overige gebruikte literatuur
- *De Architect* 12/81/3.